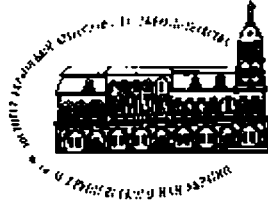

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Володимир ЛИТВИН
Олексій ОНИЦЕНКО • Френк СИСИН
Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Георгій ПАПАКІН — головний редактор
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦІК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Віталій ТЕЛЬВАК
Ольга ТОДІЙЧУК • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 46

Книга I

РЕЦЕНЗІЇ НА ПРАЦІ
МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО
(1890–1914)

Серія

ДОПОМІЖНІ МАТЕРІАЛИ:
ДОВІДНИКИ, ПОКАЖЧИКИ, АРХІВИ

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
“СВІТ”
2015

УДК 94(477)
ББК 63.3 (4УКР)
Г 91

*Випущено на замовлення
Державного Комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою «Українська книга» 2015 року*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С. Грушевського НАН України*

Упорядкування, передмова і коментарі Віталій ТЕЛЬВАК

Переклад статей: з російської – Іван СВАРНИК, з польської – Віра РОМАНИШИН,
з німецької – Любов ЯНИШИНА, з чеської – Надія ЛОБУР

Переклад висловів іншомовного походження – Мирослав ТРОФИМУК

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-881-7 (Т. 46. Кн. I)

© Інститут української археографії
та джерелознавства імені М.С.Грушевського
НАН України, 2015
© Тельвак В.В., передмова, коментарі, 2015
© Видавництво "Світ", дизайн та художнє
оформлення, 2015

УКРАИНСКИЙ НАРОД В ЕГО ПРОШЛОМ И НАСТОЯЩЕМ.

Под редакцией проф. Ф.К.Волкова, проф. М.С.Грушевского,
проф. М.М.Ковалевского, акад. Ф.Е.Корша,
проф. А.Е.Крымского, проф. М.И.Туган-Барановского
и акад. А.А.Шахматова. Том I. С.-Петербург, 1914.
Ст. 360, изд. М.А.Славинского

Перший том оповіщеного видання, що представить капітальну працю щодо вивчення становища української нації в минулому й сучасному, вже вийшов після довгого чекання в зацікавлених колах. Видання такого нема ще й укр. мовою, бо ініціатори його думали, очевидно, в першу чергу сказати правду про укр. нарід російському громадянству: розвіяти ілюзійні погляди на “руськість” українців, розвіяти поліцейсько-участкову концепцію укр. історії, якою заражене все російське і українське громадянство, одкрити основні тенденції і прикмети укр. національної стихії, — взагалі сказати дійсну правду про українську націю. Задача, безумовно, почесна, хоч і важка, бо де проломлюється віковична крига — там треба роботи титана. Перечислені вгорі імена редакторів цілком імпонують на прикладі до зазначеного завдання, як ми розуміємо. Люди науки, досвідчені і фахові в народознавстві — вони винесуть з честю на своїх плечах важку працю, до якої вже взялись. Коли все видання вийде на люди, тоді не повинно бути місця тому “незнанню”, яким оправдується і російське і наше громадянство щодо українських справ. Це епохальне видання мусить покласти кінець всякому верхоглядству в обох громадянствах на укр. справи.

Переходимо до I тому. Він складається з двох праць невтомного проф. М.С.Грушевського: 1) “Развитие украинских изучений в XIX веке и раскрытие в них основных вопросов украиноведения” (ст. 1–37) і 2) “История украинского народа” (ст. 37–360).

Перша праця уявляє з себе побіжний огляд трудів, починаючи з кінця XVIII в. аж до останніх часів, що сьак або так розкривають битіє українського народу. Нема чого казати, що такий огляд, що держиться не тільки хронології, а й стежить за генезисом кожної думки по українознавству, вхоплює її щаблі од примітиву до тонкості мишлення в наш час, — має першорядну вагу для всякого, хто хоче студіювати питання українського життя; він дає вихідні точки, без яких в нетрях сирих матеріалів доводиться тільки блудити. Синтетичний характер цієї роботи проф. М.Грушевського дає стислий, але виразний малюнок пройденого шляху в українознавстві. Такий же характер стислого і блискучого синтезу носить і друга праця на-

шого славного історика — “История украинского народа”. Вона вся оперта на величезному фундаменті попередніх праць проф. М.С.Грушевського (головно на “Історії України-Руси”) і уявляє собою не фабулярне оповідання, а синтетичний огляд сил і ідей, що так або інакше надавали ходу нашій історії, оформлювали думки і тенденції кожного часу, означали панування одних і занепад інших образуючих сил. Труд проф. Грушевського дає розложені в генетичному зв’язку глибоко наукові дедукції, од яких може брати початок всяка громадська робота, передовсім наукова і літературна, на Україні, а для читачів інших націй дає основу для вироблення, що так скажу, філософії історії українського народу. Я не буду посилатись на “спеціалістів”, що провірять правильність методу і висновків цієї праці, бо доведеться послатись на самого проф. М.Грушевського. Ми як громадяни-читачі приймаємо ці висновки, поправки до яких дасть хіба вже сама історія, як єдиний компетентний судія. Окрім наукової об’єктивності мушу зазначити ще прикмету цих праць — повний брак сантименталізму, що псує всі роботи українських діячів, а натомість високий тон життєвої енергії, буяння творчої стихії, що проймає праці проф. М.Грушевського. Це видання мусить бути на столі у кожної людини, що хоче звати себе інтелігентною.

М.Сріблянський [М.Шаповал]

Руси. Т. VII. Київ—Львів, 1909 // Вестник Европы. — 1909. — № 11. — С. 419—421; Проф. М. Грушевский. История украинского козачества. До соединения с Московским государством. Том первый. До начала XVII века. — СПб., 1913 // Вестник Европы. — 1913. — № 1. — С. 169. Огляд був наведений без авторства.

Михайло Грушевський. Історія України-Руси. Том VIII. Частина I. Київ—Львів, 1913. Ц. 2 р.

Уперше опубліковано в: *Украинская жизнь*. — 1914. — № 3 (Март). — С. 128—130.
Підпис: *В. Пичета*.

Подається за першодруком у перекладі І. Сварника.

Дещо видозмінений варіант цієї рецензії В. Пичета опублікував також у російському часописі: Пичета В.: Грушевский М. “Історія України-Руси”, т. VIII, ч. I. Київ—Львів. 1913. Ц. 2 рубля // *Научный исторический журнал*. — 1914. — № 4. — С. 122—124.

Пичета Володимир Іванович (1878—1947) — білоруський історик. В 1901 р. закінчив історико-філологічний факультет Московського університету. В 1901—1902 рр. викладав у середніх навчальних закладах Москви. В 1902—1903 рр. — викладач словесності в учительській семінарії Коростишева. В 1903—1905 рр. — в Катеринославі, де викладав історію та словесність у Вищому комерційному училищі, жіночій, а згодом і чоловічій гімназіях. Від 1905 р. — у Москві, викладав у середніх та вищих навчальних закладах. Від 1910 р. — приват-доцент, від 1918 р. — професор Московського університету. Перший ректор Білоруського державного університету (1921—1929). Академік АН БРСР з 1928 року, заслужений професор БРСР (1926), член-кореспондент АН СРСР з 1939 року, академік АН СРСР з 1946 року. Основні праці: “Падіння кріпосного права в Росії” (1904), “Записка Юрия Крижанича о Малороссии” (1904), “Введение в русскую историю (Источники и историография)” (1922), “История народного хозяйства в России XIX—XX веков. Начало индустриализации и разложение крепостного хозяйства” (1922), “История крестьянских волнений в России” (1922), “История сельского хозяйства и землевладения в Белоруссии” (1927), “Основные моменты исторического развития Западной Украины и Западной Белоруссии” (1940), “Образование белорусского народа” (1946), “Аграрная реформа Сигизмунда-Августа в Литовско-Русском государстве” (1958), “Белоруссия и Литва в XV—XVI веках” (1961).

Украинский народ в его прошлом и настоящем. Под редакцией проф. Ф.К. Волкова, проф. М.С. Грушевского, проф. М.М. Ковалевского, акад. Ф.Е. Корша, проф. А.Е. Крымского, проф. М.И. Туган-Барановского и акад. А.А. Шахматова. Том I. С.-Петербург, 1914. Ст. 360, изд. М.А. Славинского.

Уперше опубліковано в: *Українська хата*. — К., 1914. — Кн. VI—VII. — С. 474—475.
Підпис: *М. Сріблянський* [Шаповал М.].

Подається за першодруком.

Шаповал Микита Юхимович (1882—1932) — політичний і громадський діяч, публіцист, соціолог, поет, за фахом лісівник. Член РУП (з 1901), видавець і співредактор журналу “Українська хата” (1909—1914), один з організаторів і лідерів УПСР і член її ЦК; голова Всеукраїнської лісової спілки, член Центральної і Малої Рад (1917—1918),

міністр пошт і телеграфу в уряді В.Винниченка (після III Універсалу), співавтор IV Універсалу, комісар Київського повіту, генеральний секретар, згодом голова Українського національного союзу, співорганізатор протигетьманського повстання (1918), міністр земельних справ в уряді В.Чехівського за Директорії (грудень 1918—лютий 1919). Від лютого 1919 р. жив у Галичині, згодом — на еміграції. Секретар дипломатичної місії УНР у Будапешті (1919—1920), потім у Празі, де за підтримки Т.Масарика розвинув громадсько-політичну і культурну діяльність: голова Українського громадського комітету (1921—1925), співтворець українських вищих шкіл у Празі, Української господарської академії в Подебрадах, Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова, організатор Всеукраїнського робітничого союзу в Чехословаччині, голова Українського соціологічного інституту у Празі; видавець і редактор місячника “Нова Україна” (1922—1928). Основні праці: “Революційний соціалізм на Україні” (1921), “Село і місто” (1926), “Стара і нова Україна” (1926), “Велика революція й українська визвольна програма” (1928), “Ляхоманія” (1931), “Міжнаціональне становище українського народу” (1934), “Загальна соціологія” (1934), “Соціологія українського відродження” (1936), “Схема життєпису” (1956), “Щоденник” (2 частини, 1958), “Гетьманщина і Директорія” (1958).

ЗМІСТ

<i>І.Гурич</i> . Допоміжна серія 50-томника Михайла Грушевського	V	
<i>В.Тельвак</i> . Рецензування праць Михайла Грушевського як історіографічна проблема (до 1914 року)	VIII	
<i>П.Г.[П.Голубовський]</i> : М.Грушевский. Южнорусские господарские замки	1	498
<i>П.Г.[П.Голубовський]</i> : М.Грушевский. Очерк истории Киевской земли	4	498
<i>Ол.Кізеветтер</i> : М.Грушевский. Очерк истории Киевской земли	11	498
<i>В.Б.[В.Боцяновський]</i> : М.Грушевский. Очерк истории Киевской земли	14	499
<i>Д[окто]р А.Чоловський</i> : Gruszewski M. Južnoruskije gospodarskije zamki	16	499
<i>[П.Мілюков]</i> : Очерк истории Кривичской и Дреговичской земель	17	500
<i>А.Шарловський</i> : Gruszewskij M. Oczerk istorii kijewskoj ziemi	22	501
<i>М.Драгоманов</i> : Записки Товариства ім. Шевченка	26	501
<i>А.Шарловський</i> : Serhienko M. Hromadskij ruch na Ukraini-Rusi w XIII wici	35	502
<i>А.Прохаска</i> : Hruszewskij M. Barskaja okolicznaja szlachta do końca XVIII w.	38	502
<i>В. Антонович</i> . Відгук про дисертацію магістранта М.С.Грушевського	40	503
<i>Н.М.[Н.Молчановський]</i> : 1) Архив Юго-Западной России. Часть 8, т. I. Материалы для истории местного управления ... 2) Часть 8, т. II. Акты Барского староства XVII—XVIII в. ... 3) М.Грушевский. Барское староство. Исторические очерки	42	505
<i>Ю.С.[Ю.Сіцінський]</i> : Грушевский М. Барское староство, исторические очерки	51	505
<i>А.Левицький</i> : Hruszewskij M. Wstupnyj wykład z dawniejszej istoriji Rusy	54	507
<i>А.Яблоновський</i> . Барське староство (Hruszewskij M. Barskoje Starostwo)	56	507
<i>Д[окто]р М.Кордуба</i> : Грушевський Михайло. Історія України-Руси. Том I	66	509
<i>В.Доманицький</i> : Історія України-Руси. Проф. Михайла Грушевського	71	511
<i>В.Доманицький</i> : М.Грушевський. Історія України-Руси. Том IV	77	512
<i>К.Радченко</i> : Статті по славяноведенню. Випуск I	84	513
<i>А.Я.[О.Яцимирський]</i> : Проф. М.Грушевский. Очерк истории украинского народа	93	513
<i>Г.Житецький</i> : Проф. Мих. Грушевский. Очерк истории украинского народа	95	514
<i>Д.Д.[Д.Дорошенко]</i> : Проф. М.Грушевский. Очерк истории украинского народа	106	515
<i>С.Томашівський</i> : Нова книжка — нові часи (Проф. М.Грушевський	111	516
<i>В.Черепин [В.Прокопович]</i> : Рідна історія (Проф. Мих.Грушевський	120	517
<i>М.Чечулін</i> : Проф. Мих. Грушевский. Очерк истории украинского народа	124	518
<i>В.Сторожев</i> : Проф. М.С.Грушевский. Очерк истории украинского народа	130	518
Може епохальна книжка(Написав д-р Іван Копач).....	134	520
<i>О.Лотоцький</i> : Проф. Михаил Грушевский. Очерк истории украинского народа.....	153	521
<i>Іван Копач</i> . Michael Hruševskýj. Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes	156	523
<i>А.Брікнер</i> . Норманська догма	157	523
<i>Н.Йорга</i> : Hruševskýj Michael. Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes	171	524
<i>В.Мількович</i> : Hruševskýj Michael. Geschichte des ukrainischen(ruthenischen) Volkes	173	526
<i>Д[окто]р Р.Штібе</i> . Історія русинів	183	545
<i>Отто Геч</i> : Michael Hruševskýj. Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes	188	545
<i>Леопольд Карл Гетц</i> . Michael Hruševskýj [ord. Prof. f. allg. Geschichte (ruthenisch)	192	546
<i>J.L.</i> : Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes	195	547

<i>С.Томашівський</i> : Михайло Грушевський. Історія України-Руси. Том VI	197	547
<i>В.Доманицький</i> : Історія України-Руси. Написав Михайло Грушевський. Том VI	200	548
<i>Мик.Залізник</i> : Михайло Грушевський. Історія України-Руси. Том VI	205	549
<i>Ян Славік</i> : Hruševskuj Michael. Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes	209	550
<i>Д[окто]р Карел Кадлец</i> . Hruševškuj Mучajlo. Istorija Ukrajiny-Rusy	214	550
<i>Л.Лукич [В.Левицький]</i> : Михайло Грушевський. Про батька козацького Богдана Хмельницького	224	551
<i>О.Л.[О.Лотоцький]</i> . Нова книжка про козацькі часи.....	227	551
<i>Д.А.Корсаков</i> : Отзъвъ о сочинении М.С.Грушевского “Очерк истории украинского народа”	230	551
<i>А.Я.[О.Яцимирський]</i> : Історія України-Руси. Написав Михайло Грушевський. Том VII	257	553
<i>К.[І.Крип'якевич]</i> : Михайло Грушевський. Історія України-Руси. Том VII	259	553
<i>Фр.Равіта-Гавронський</i> . Професор Грушевський і його Історія України-Руси. Кілька слів, кілька уваг	260	554
<i>О.Кізеветтер</i> : Проф. Мих. Грушевський. Киевская Русь. Т. I	277	556
<i>Мик.Василенко</i> . Нова книга з давньої руської історії. Проф. Мих.Грушевський	279	556
<i>М.Залізник</i> . Михайло Грушевський. Ілюстрована історія України	286	557
<i>Франко І.</i> Причинки до історії України-Руси	288	557
<i>Мих.Могилянський</i> . М.Грушевський. Культурно-національний рух (движение) на Україні	401	559
<i>Вол.Дорошенко</i> : Мих. Грушевський. Культурно-національний рух на Україні	404	560
<i>[В.М'якотін]</i> : Мих. Грушевський. Культурно-національний рух на Україні	407	561
<i>Мик.Василенко</i> . Ілюстрована історія України російською мовою	408	562
<i>Д.Дорошенко</i> . Михайло Грушевський. Ілюстрована історія України	411	562
<i>Д.Д.-ко.[Д.Дорошенко Д.]</i> : Мих. Грушевський. Культурно-національний рух на Україні	414	563
<i>В.Гришинський</i> . Культурно-національний рух на Україні в XVI—XVII віці	418	563
<i>М.С.[М.Возняк]</i> . Історія національно-культурного зриву наших предків.....	421	563
<i>О.Пресняков</i> : Проф. Мих. Грушевський. Киевская Русь. Т. I. Введение	427	564
<i>П.Михайлов</i> . Проф. Мих. Грушевський. Киевская Русь. Т. I. Введение	435	564
<i>С.Русова</i> : Проф. М.Грушевський. Иллюстрированная История Украины	447	565
<i>Д.Д.-ко.[Д.Дорошенко]</i> : Дослідження проф. М.Грушевського з історії українського козацтва	448	566
<i>М.Рожков</i> : Проф. Мих. Грушевський. Иллюстрированная история Украины.....	455	566
<i>Л.Колянковський</i> : Hruszewski Mich. Istorija Ukrainy-Rusi, t. IV	459	567
<i>Г.Вернадський</i> : Проф. М.Грушевський. История украинского козачества	477	568
<i>Д.Дорошенко</i> : Михайло Грушевський. Історія України-Руси. Том VIII	479	568
<i>Мик.Василенко</i> . Історія України-Руси. Написав Михайло Грушевський. Том VIII	482	568
<i>Мик.Василенко</i> . Проф. М.С.Грушевський. История украинского козачества	485	569
<i>Мик.Василенко</i> . Проф. Мих.Грушевський. Иллюстрированная история Украины	487	569
<i>М.Сл.[М.Славинський]</i> : Проф. М.Грушевський. История украинского козачества	493	569
<i>В.Пічета</i> : Михайло Грушевський. Історія України-Руси. Том VIII	494	571
<i>М.Сріблянський [М.Шаповал]</i> : Украинский народ в его прошлом и настоящем.....	496	571
КОМЕНТАРІ.....	498	
ПЕРЕЛІК РЕЦЕНЗІЙ НА ПРАЦІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО (1890–1914 рр.)	573	
ПОКАЖЧИК ІМЕН.....	586	

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 46. Книга I

РЕЦЕНЗІЇ НА ПРАЦІ
МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО
(1890–1914)

Серія “Допоміжні матеріали: довідники, покажчики, архіви”

Редактор *Е.Главацька*
Художнє оформлення *С.Іванов*
Технічний редактор *І.Сімонова*
Коректор *О.Тростянчин*

Формат 70x100¹/₁₆. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк. Ум. друк. арк. 51,19.
Обл.-вид. арк. 45,0. Тираж 5000 пр. Зам. 0215147

Державне підприємство
“Всеукраїнське спеціалізоване видавництво “Світ”
79008 Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua
svit_vydav@ukr.net

Друк Державне видавництво «Преса України»
03047, м. Київ, пр-т Перемоги, 50

Грушевський М.С.

Г 91 Твори: У 50 т. / редкол.: [П. Сохань], Г. Папакін, І. Гирич та ін. — Львів : Світ, 2002 —.

Т. 46. Кн. I : Рецензії на праці Михайла Грушевського (1890—1914) / упор. В. Тельвак. — 2015. — 632 с. — (Серія “Допоміжні матеріали: довідники, покажчики, архіви”).

ISBN 978-966-603-223-5;

ISBN 978-966-603-881-7 (Т. 46. Кн. I)

Том містить рецензії на праці вченого авторства визначних українських, польських, російських, німецьких та інших істориків. Публікації дозволяють реконструювати полеміку, котра точилася довкола історіографічних ідей М. Грушевського в науці його часу. Завдяки своїй жанровій специфіці опубліковані рецензії є важливим джерелом пізнання українознавчих дискусій кінця XIX — першої третини XX ст.

Для науковців та всіх, хто цікавиться історією України.

ISBN 978-966-603-223-5

ISBN 978-966-603-881-7 (Т. 46. Кн. I)

УДК 94(477)

ББК 63.3(4УКР)